

การศึกษาอัตราเร็วการหมุนและคาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์

นางสาวสิดาธิศม์ คำภักดี

Email : sidarat.6944@gmail.com

นางพรรณพร บุญทศ

โรงเรียนโยธินวิทยา

บทคัดย่อ

การศึกษาอัตราเร็วการหมุนและคาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์เป็นการศึกษาคาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์บริเวณชั้นนอกและชั้นในของวงแหวน เพื่อเปรียบเทียบว่าชั้นนอกและชั้นในของวงแหวนมีอัตราการหมุนเท่ากันหรือไม่ โดยใช้วิธีถ่ายภาพสเปกตรัมของวงแหวนดาวเสาร์ และหาค่า redshift และ blueshift โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาอัตราเร็วการหมุนและคาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์ 2) เพื่อนำทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการค้นคว้าข้อมูล 3) เพื่อเรียนรู้กระบวนการทำวิจัยโดยอาศัยกระบวนการวิจัยทางดาราศาสตร์เป็นสื่อ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ เครื่องบันทึกสเปกโตรกราฟ วิธีการศึกษา คือ ใช้เครื่องบันทึกสเปกโตรกราฟบันทึกสเปกตรัมบริเวณชั้นนอกและชั้นในของวงแหวนดาวเสาร์ที่กำลังหมุนเข้าและหมุนออกจากโลก ผลการศึกษาพบว่า อัตราเร็วในการหมุนบริเวณชั้นนอกของวงแหวนดาวเสาร์มีค่าใกล้เคียงกับอัตราเร็วในการหมุนบริเวณชั้นในของวงแหวนดาวเสาร์ แต่มีค่าคาบในการหมุนไม่เท่ากันเนื่องจากบริเวณชั้นนอกและชั้นในของวงแหวนมีรัศมีไม่เท่ากัน

คำสำคัญ : อัตราการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์, คาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์

บทนำ

ดาวเสาร์เป็นดาวเคราะห์ที่มีความสวยงาม เมื่อดูในกล้องโทรทรรศน์จะเห็นวงแหวนที่ล้อมรอบ ซึ่งทำให้ดาวเสาร์มีลักษณะแตกต่างจากดาวดวงอื่นๆ วงแหวนของดาวเสาร์ประกอบไปด้วย เศษหินและน้ำแข็งขนาดเล็กเรียงตัวอยู่ในระนาบเดียวกันและวงแหวนของดาวเสาร์ยังประกอบไปด้วยวงแหวนบางๆ จำนวนมาก แต่เศษวัตถุในวงแหวนสะท้อนแสงได้ดี จึงสามารถสังเกตเห็นได้เมื่อส่องกล้องโทรทรรศน์จากโลก การศึกษาอัตราเร็วและคาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์ทำให้ทราบว่าอัตราเร็วในการหมุนบริเวณชั้นนอกของวงแหวนดาวเสาร์มีค่าเท่ากับอัตราเร็วในการหมุนบริเวณชั้นในของวงแหวนดาวเสาร์หรือไม่ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ 1) เพื่อศึกษาอัตราเร็วการหมุนและคาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์ 2) เพื่อนำทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการค้นคว้าข้อมูล 3) เพื่อเรียนรู้กระบวนการทำวิจัย โดยอาศัยกระบวนการวิจัยทางดาราศาสตร์เป็นสื่อ การศึกษาอัตราการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์ครั้งนี้ ครอบคลุมการหาค่าความเร็วจากการเลื่อนทางแดง (redshift) โดยใช้เครื่องบันทึกสเปกโตรกราฟถ่ายภาพวงแหวนของดาวเสาร์ บริเวณหอดูดาวเฉลิมพระเกียรติ 7 รอบพระชนมพรรษา จังหวัดนครราชสีมา

วิธีการศึกษา

ถ่ายภาพสเปกตรัมของวงแหวนดาวเสาร์โดยใช้กล้องโทรทรรศน์ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.5 เมตร (F/6.8) ต่อท่อใยแก้วนำแสงจากท้ายกล้องโทรทรรศน์ไปยังเครื่องแยกสเปกตรัมของแสง และถ่ายภาพด้วยกล้อง CCD ซึ่งติดตั้งบนเครื่องแยกสเปกตรัม ถ่ายบริเวณขอบชั้นนอกและขอบชั้นในของวงแหวนดาวเสาร์ที่หมุนเข้าหาโลกและหมุนออกจากโลก บริเวณละ 10 ชุด ในเวลาต่างกัน ดังภาพ

- หมายเลข 1 คือบริเวณขอบนอกของวงแหวนที่หมุนเข้าหาโลก
- หมายเลข 2 คือบริเวณขอบในของวงแหวนที่หมุนเข้าหาโลก
- หมายเลข 3 คือบริเวณขอบนอกของวงแหวนที่หมุนออกจากโลก
- หมายเลข 4 คือบริเวณขอบในของวงแหวนที่หมุนออกจากโลก

นำข้อมูลที่ได้ไปประมวลค่าสเปกตรัมโดยโปรแกรม AudeLA เนื่องจากได้บันทึกค่าสเปกตรัมของวงแหวนดาวเสาร์ บริเวณที่หมุนเข้าหาโลกและหมุนออกจากโลก จึงนำมาคำนวณหาค่า การเลื่อนทางแดง (Redshift) โดยสังเกตความยาวคลื่นของ H- α เนื่องจากเป็นความยาวคลื่นที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน และหาค่าการความเร็วรัศมีจากสูตร

$$v_r = \frac{\Delta\lambda}{\lambda} \times c$$

- โดย v_r = ความเร็วรัศมี
 $\Delta\lambda$ = ผลต่างของความยาวคลื่นบริเวณที่หมุนเข้าและหมุนออก
 λ = ความยาวคลื่นเฉลี่ยของความยาวคลื่นบริเวณที่หมุนเข้าและหมุนออก
 c = ความเร็วแสง (300,000 กิโลเมตร/วินาที)

เนื่องจากด้านที่วงแหวนหมุนเข้าหาจุดสังเกตแสงจากดาวอาทิตย์วิ่ง ไปชนอนุภาคบนวงแหวนดาวเสาร์ ขณะที่อนุภาคก็วิ่งเข้าหาแสง และขณะที่อีกด้านที่วงแหวนหมุนออก แสงวิ่งไปหาวงแหวนดาวเสาร์ ขณะที่อนุภาควิ่งออกเช่นกัน จากการศึกษาคู่มือของสเปกโตรกราฟที่ใช้ศึกษาการหมุนของดาวเคราะห์ ได้สมการคำนวณหาอัตราเร็วได้จากสูตร

$$v = \frac{1}{4} v_r$$

ที่มา : คู่มือการใช้สเปกโตรกราฟ Planet's rotation. http://www.shelyak.com/dossier.php?id_dossier=16&lang=2

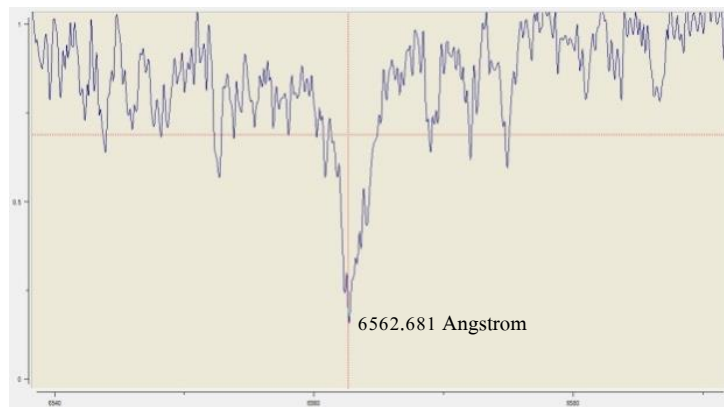
ในวันที่ได้ถ่ายสเปกตรัมของวงแหวน วงแหวนได้ทำมุมเอียงเมื่อเทียบกับผู้สังเกต ความเร็วที่ได้มาควรจะนำมาคูณกับ cos ของมุมเอียงของวงแหวนด้วย แล้วนำไปหาคาบการหมุนรอบตัวเองของวงแหวนดาวเสาร์ในหนึ่งรอบ

โดยนำความยาวเส้นรอบวงของวงแหวนชั้นนอก (ประมาณ 3034689 กม.) และชั้นใน (ประมาณ 467860 กม.)หารด้วยอัตราเร็วที่ได้ จากนั้นแปลงหน่วยเป็นชั่วโมงต่อรอบ หาอัตราเร็วการหมุนและคาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์ทั้งหมดของบริเวณชั้นนอกและบริเวณชั้นในแล้วนำมาหาอัตราความเร็วเฉลี่ยและคาบการหมุนเฉลี่ย นำผลมาเปรียบเทียบ สรุป และอภิปรายผล

ผลการศึกษา

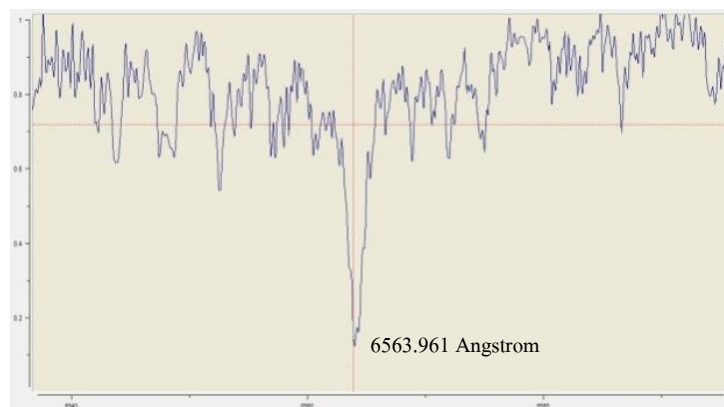
จากข้อมูลการบันทึกสเปกตรัมบริเวณชั้นนอกและชั้นในของวงแหวน เมื่อวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรม สามารถอ่านค่าคลื่นความยาวของ H- α ได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพตำแหน่งที่ 1

คลื่นความยาวของ H- α ที่ได้จากการประมวลจากโปรแกรม บริเวณชั้นนอกวงแหวนที่หมุนเข้าหาผู้สังเกต

ภาพตำแหน่งที่ 4

คลื่นความยาวของ H- α ที่ได้จากการประมวลจากโปรแกรม บริเวณชั้นนอกวงแหวนที่หมุนออกจากผู้สังเกต

หมายเหตุ : จากกราฟ แกน x แสดงคลื่นความยาวแต่ละช่วง (Angstrom) แกน y แสดงการดูดกลืนแสง

การคำนวณหาอัตราเร็วการหมุนและคาบการหมุน

จากข้อมูลชุดที่ 1 ผลต่างของความยาวคลื่นบริเวณที่หมุนเข้าและหมุนออกมีค่าเท่ากับ 1.28 Angstrom และความยาวคลื่นเฉลี่ยของความยาวคลื่นบริเวณที่หมุนเข้าและหมุนออกเท่ากับ 6563.321 Angstrom หากอัตราเร็วในการหมุนของวงแหวน ได้ดังนี้

$$v \approx \frac{1}{4} \times \frac{1.28}{6563.321} \times 300,000 \text{ กม./วินาที}$$

$$v \approx 14.6267 \text{ กม./วินาที}$$

ซึ่งในวันที่ได้ทำการบันทึกสเปกตรัมของวงแหวนดาวเสาร์ในการศึกษาครั้งนี้วงแหวนได้ทำมุมประมาณ 17.8 องศา ดังนั้น ค่าความเร็วที่ได้จึงนำไปคูณด้วย $\cos 17.8$ ได้ค่า

$$v = 14.6267 \times \cos 17.8$$

$$v = 7.283$$

หากาบของการหมุนได้จากเอาเส้นรอบวงของวงแหวนชั้นนอก (3,034,689 กิโลเมตร) หารด้วยค่าความเร็วที่หาได้แล้วแปลงค่าเป็นหน่วย ชั่วโมง/รอบ ได้ดังนี้

$$\text{คาบในการหมุน} = \frac{3,034,689}{7.283} \times \frac{1}{3600} \text{ ชั่วโมง/รอบ}$$

$$\text{คาบในการหมุน} = 115.738 \text{ ชั่วโมง/รอบ}$$

จะได้ผลดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงอัตราความเร็วและคาบการหมุนบริเวณขอบชั้นนอกของวงแหวนดาวเสาร์

บริเวณขอบชั้นนอกของวงแหวนดาวเสาร์			
ชุดที่	อัตราเร็วการหมุน		คาบการหมุน (ชั่วโมง/รอบ)
	(กิโลเมตร/วินาที)	(กิโลเมตร/ชั่วโมง)	
1	7.283	26220.442	115.738
2	7.426	26732.062	113.522
3	8.666	31198.072	97.272
4	7.779	28002.687	108.371
5	6.606	23781.910	127.605
6	7.955	28637.282	105.970
7	6.498	23393.624	129.723
8	9.815	35334.952	85.883
9	9.701	34925.333	86.891
10	7.283	26220.442	115.738
เฉลี่ย	7.970	28691.818	107.886

ตารางที่ 2 แสดงอัตราการเร็วและคาบการหมุนบริเวณขอบชั้นในของวงแหวนดาวเสาร์

บริเวณขอบชั้นในของวงแหวน			
ชุดที่	อัตราเร็วการหมุน		คาบการหมุน (ชั่วโมง/รอบ)
	(กิโลเมตร/วินาที)	(กิโลเมตร/ชั่วโมง)	
1	8.205	29538.321	15.839
2	7.300	26281.684	17.802
3	8.586	30911.307	15.136
4	8.387	30194.071	15.495
5	7.039	25339.425	18.464
6	8.529	30705.810	15.237
7	7.835	28287.310	16.586
8	7.750	27900.153	16.769
9	9.309	33512.571	13.961
10	8.404	30255.176	15.464
เฉลี่ย	8.134	29292.58	16.075

เมื่อนำคาบการหมุนบริเวณขอบชั้นนอกและขอบชั้นในของวงแหวนดาวเสาร์มาเปรียบเทียบกันจะได้

บริเวณของวงแหวน	คาบการหมุน (ชั่วโมง/รอบ)
ขอบนอก	107.886
ขอบใน	16.075

สรุปผล

จากการศึกษาอัตราเร็วการหมุนและคาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์ พบว่า อัตราการหมุนของขอบชั้นนอกวงแหวนดาวเสาร์และขอบชั้นในของดาวเสาร์มีอัตราเร็วการหมุนใกล้เคียงกัน แต่เนื่องจากบริเวณขอบชั้นนอกและขอบชั้นในของวงแหวนดาวเสาร์มีรัศมีไม่เท่ากันจึงทำให้ทั้งสองบริเวณมีคาบการหมุนไม่เท่ากัน

อภิปราย

จากการศึกษาอัตราเร็วการหมุนและคาบการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์ ไม่สามารถหาอัตราเร็วในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งได้จึงต้องหาอัตราเร็วในเวลาที่แตกต่างกันแล้วนำมาหาค่าเฉลี่ยเพื่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนน้อยที่สุด และเนื่องจากการหาค่าเลื่อนทางแดง (redshift) จากสมการ
$$\frac{\text{ความยาวคลื่นสังเกต} - \text{ความยาวคลื่นปกติ}}{\text{ความยาวคลื่นปกติ}}$$
 ต้องคำนึงถึงอัตราการ

หมุนรอบตัวเองของโลกด้วย ดังนั้นเพื่อชดเชยค่า redshift หรือ blueshift จึงใช้ความยาวคลื่นของวงแหวนทั้งสองฝั่งแทน เพื่อให้เกิดความง่ายต่อความเข้าใจและอาจทำให้ค่าคลาดเคลื่อนได้

กิตติกรรมประกาศ

การทำโครงการดาราศาสตร์ เรื่อง การศึกษาอัตราการหมุนของวงแหวนดาวเสาร์ ครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาและความช่วยเหลือจาก คุณครูพรณพ นุญทศ คุณครูที่ปรึกษาโครงการ ที่กรุณาส่งเสริมสนับสนุน ให้คำปรึกษา แนะนำและแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดีตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ

ขอขอบพระคุณ ผู้อำนวยการมานิต เขียวศรี ผู้อำนวยการโรงเรียนโยธินวิทยา และผู้อำนวยการสุภาพร สุนทรธา อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนโยธินวิทยา และคณะครูโรงเรียนโยธินวิทยาทุกท่าน ที่ให้ความเมตตา สนับสนุนและเป็นกำลังใจแก่ศิษย์ตลอดมา

ขอขอบคุณ คุณมดิพล ตั้งมิตรธรรม และคุณสมานชาล จันทร์เอี่ยม ที่ปรึกษาโครงการและเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยดาราศาสตร์แห่งชาติ (องค์การมหาชน) และหอดูดาวเฉลิมพระเกียรติ 7 รอบพระชนมพรรษานครราชสีมา ที่คอยให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทาง และสนับสนุนการทำโครงการดาราศาสตร์ชิ้นนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

เครื่องสเปกโทรกราฟ. หอดูดาวภูมิภาคจังหวัดนครราชสีมา

กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือการเขียนรายงานโครงการวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และคอมพิวเตอร์

ห้องเรียนพิเศษวิทยาศาสตร์. สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. สาขาโอลิมปิกวิชาการและพัฒนาอัจฉริยภาพทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์, 2554.

การวิเคราะห์อัตราเร็วการหมุนวงแหวนของดาวเสาร์

<http://ebookbrowse.net/the-doppler-effect-red-shift-and-stellar-spectra-doc-d430670402> สืบค้นเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2557

มดิพล ตั้งมิตรธรรม , คู่มือการศึกษาดาราศาสตร์เชิงปฏิบัติการ, สำนักบริการวิชาการและสารสนเทศทางดาราศาสตร์, กันยายน 2556.

Acker, Agnès & Jaschek Carlos. Planet's rotation (ออนไลน์).

http://www.shelyak.com/dossier.php?id_dossier=16&lang=2 สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2557

C.L.E.A. Comité de Liaison EnseignantsAstronomes (France). DOPPLER EFFECT AND SATURN SPECTRUM (ออนไลน์).แหล่งที่มา : <http://www.eaae-astronomy.org/WG3-SS/WorkShops/DopplerSaturn.html>. สืบค้นเมื่อ 24 กันยายน 2557.

Fraser Cain. Circumference of Saturn (ออนไลน์).<http://www.universetoday.com/66660/circumference-of-saturn/> สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2557.